

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ
МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ
ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
заочної форми навчання
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціалізація 016.01 Логопедія
Олеся КОСТЮК

Науковий керівник: **Олена БЄЛОВА**,
канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри логопедії
та спеціальних методик

Рецензент: **Світлана МИХАЛЬСЬКА**,
доктор психологічних наук,
доцент кафедри корекційної педагогіки
та інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	6
1.1.Науково-теоретична сутність поняття «лексико-граматична сторона мовлення	6
1.2. Закономірності розвитку лексико-граматичного мовлення у дітей з нормотиповим розвитком.....	13
1.3. Особливості розвитку лексико-граматичного мовлення у дітей з порушенням мовлення.....	20
РОЗДІЛ ІІ. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	31
2.1. Методика дослідження лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку	31
2.2. Аналіз матеріалів дослідження.....	38
РОЗДІЛ ІІІ. ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	44
3.1. Організація навчально-корекційної роботи з формування лексико-граматичної сторони мовлення у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення	44
3.2. Аналіз результатів формувального експерименту.	52
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
ДОДАТКИ.....	70

ВСТУП

Актуальність теми. Засвоєння лексико-граматичної сторони мовлення є одним з особливих завдань дошкільної лінгводидактики. Граматична правильність мовлення є дуже значною для соціалізації дитини, адже вона істотно впливає на розвиток мовленнєвої компетенції та мовленнєвої комунікації в загальному.

Аналіз спеціальної педагогічної, логопедичної літератури та педагогічної практики вказує на різке збільшення кількості дітей дошкільного віку із порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі і мовлення. Погане засвоєння програми ЗДО трансформується у недостатню мовленнєву підготовку дітей до школи і також в недоліки пізнавальної діяльності, в тому числі поведінки та особистості дитини в цілому. Діти з порушеннями мовлення, а серед них і діти із ЗНМ, належать до неоднорідної та численної групи, для якої оволодіння усним мовленням – шлях розвитку, адаптації, інтеграції.

Важливість проблеми виявлення особливостей сформованості лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із ЗНМ старшого дошкільного віку обумовлена необхідністю побудови найбільш ефективної корекційної роботи. Воно вимагає використання таких педагогічних технологій, які повинні забезпечити дітям гармонійний розвиток особистості, створення психологічної бази для подальшого навчання та соціальної адаптації.

Актуальність даної проблеми, її наукове та практичне значення зумовили вибір теми дослідження **«Особливості лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення».**

Мета дослідження: визначення ефективності корекційної роботи, спрямованої на розвиток лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

Відповідно до мети зазначені **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз наукової літератури з проблеми розвитку лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із типовим психофізичним розвитком та з загальним недорозвиненням мовлення.

2. Проаналізувати методи діагностики та експериментально перевірити рівень розвитку лексико-граматичного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

3. Окреслити навчально-корекційні методи спрямовані на формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення та експериментально їх перевірити.

Об'єкт дослідження: мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: процес формування лексики та граматики у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Методи дослідження:

– *теоретичні:* обґрунтування наукової літератури її систематизація для визначення психолого-педагогічних засад і основних підходів щодо проблем вивчення лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення в процесі ігрової діяльності.

– *емпіричні:* для вивчення лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення та з типовим психофізичним розвитком використовувались діагностичні методики, спрямовані на вивчення їх рівня; констатувальний та формувальний експеримент;

– *методи математичної статистики:* кількісний та якісний аналіз одержаних під час експерименту емпіричних даних.

Теоретичне значення. Теоретично обґрунтовано розвиток лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення та з типовим психофізичним розвитком; проаналізовано діагностичний інструментарій та навчально-корекційний блок.

Практичне значення результатів дослідження полягає в апробації дослідження лексико-граматичної сторони мовлення у старших дошкільників із

загальним недорозвитком мовлення та з типовим психофізичним розвитком на базі П'ядицького закладу дошкільної освіти «Віночок». Дослідженням було охоплено 30 дітей дошкільного віку (5 – 7 років), з них: діти з типовим психофізичним розвитком – 15, і 15 – із загальним недорозвитком мовлення.

Апробація матеріалів дослідження була висвітлена у наукових публікаціях «Розвиток лексико-граматичної складової у дітей із загальним недорозвитком мовлення».

Структура наукової роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаної літератури (47 найменування), додатків (11 сторінок). Загальний обсяг наукової роботи – 72 сторінки, з них сторінок – 55 основного тексту.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки:

1. Встановлено, що рівень сформованості фонетико-фонематичної та лексико-граматичної сторін мовлення дитини визначає рівень опанування навчальною діяльністю, шкільними знаннями, вміннями і навичками відповідно до програмних вимог. Якщо дитина має наявні порушення процесу формулювання виразу, не виконує в повному обсязі мисленнєво-пізнавальну функцію, то в подальшому це негативно позначається на оволодінні читанням і письмом у початковій школі. Таким чином, формування усного мовлення дітей дошкільного віку є одним із найважливіших завдань при підготовці до школи.

Визначено, що в різних посібниках для розвитку лексико-граматичних засобів, не зазначено прямих методик для формування лексико-граматичних конструкцій мови. У декількох джерелах можна побачити тільки напрямки для їхнього формування. Усі посібники містять різноманітний матеріал (ігри, вправи), який може використовуватися на заняттях для формування лексико-граматичних конструкцій та для їхнього закріплення.

2. Підібрано та обґрунтовано пакет діагностичних завдань, який дозволить дослідити особливості лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення в різних його проявах.

Досліджено, що низький рівень виявлено в 4 дітей (26,7%) з типовим розвитком мовлення, та 8 дітей (53,3) з порушенням мовлення. Середній рівень спостерігається у 7 дітей (46,7) з типовим розвитком, та 7 (46,7) дітей з порушенням мовлення. Високий рівень наявний у 4 дітей (26,7) з типовим розвитком. У дітей з порушенням мовлення високий рівень не спостерігається (0%).

3. Обґрунтовано зміст навчально-корекційних методів з формування лексико-граматичної сторони мовлення у дошкільників із загальним

недорозвиненням мовлення. Дана робота включала в себе різні види ігор (дидактичні, рухливі, народні, ігри-інсценізації, настільні, сюжетно-рольові та конструктивно-будівельні) та мистецтва, які сприяють розвитку лексичної та граматичної сторони мовлення дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Контрольний етап дослідження дозволив виявити помітні позитивні зміни щодо розвитку лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Результати аналізу виконання дошкільниками завдань методики, спрямованої на дослідження рівня розвитку лексико-граматичної сторони мовлення, свідчать про наявність значних позитивних змін. Так, низький рівень мовлення спостерігався у 2 дітей (13,3 %) з типовим мовленнєвим розвитком та у 4 дітей (26 %) із загальним недорозвиненням мовлення. Середній рівень наявний у 4 дітей (26 %) з типовим мовленнєвим розвитком та у 10 дітей (66,6 %) з порушеним мовленнєвим розвитком. 9 дітей (60 %) з типовим та 3 дітей (20 %) з порушеним мовленнєвим розвитком мають високий рівень розвитку лексико-граматичного мовлення. Такі дані свідчать про те, що проведена навчально-корекційна робота з експериментальною групою дітей дала позитивні результати: кількість дітей з низьким рівнем зменшилася на 13 %, з середнім – збільшилася на 6 %, з високим – збільшилася на 20 % (була – 0).

Проведене дослідження не вичерпує усіх питань окресленої проблеми. Перспективою для подальшого вивчення є розробка системи роботи та організація ефективної співпраці педагогічної спільноти та батьків вихованців в контексті розвитку лексико-граматичного компонента мовлення дошкільнят із мовленнєвими порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусишина Л. Є. До питання про диференційну діагностику в логопсихології. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання*. 2013. - № 4. 297-305 с.
2. Аніщук А. М. Інклюзивна освіта. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 89-98 с.
3. Белова О. Б. Концептуально-методологічні підходи до діагностики семіотичної підскладової дітей з логопатологією. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : зб. наук. праць / за ред. М. К. Шеремет ; Кам'янець-Подільський. Видавець Ковальчук О.В. Кам'янець-Подільський. 2022. 5–15 с.
4. Белова О. Б. Мовленнєва готовність до шкільного навчання дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. Журнал. Суми : Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, № 3 (107). 2021. 3–11 с.
5. Белова О. Б. Парадигма онтогенезу мовлення як методологічна основа мовленнєвого розвитку : *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* : Педагогічні науки. 2021, 6(344) Ч.1, 207–223 с. [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-6\(344\)-1-207-223](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-6(344)-1-207-223)
6. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : Навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2004. 344 с.
7. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.
8. Богуш А. М. Мовленнєвий портрет п'ятирічної дитини. *Дошкільне виховання*. 2013. № 7. 6–10 с.
9. Богуш А. М., Котик Г. М. *Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах* : підручник / за ред. Богуш А.М. Видавничий Дім «Слово», 2008. 440 с.

10. Боряк О. В. Специфіка формування семіотичної підсистеми мови при дизонтогенезі розвитку (розумовій відсталості). *Актуальні проблеми корекційної освіти* : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський. 2015. 36-46 с.
11. Брушневська І. Дослідження стану сформованості лексики у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення : Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки, 2017. 39-43 с.
12. Гаврилова Н.С. Класифікації порушень мовлення : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 2012. 327–349 с.
13. Гаврилова Н.С. Особливості формування мовленнєвих характеристик для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з вадами мовлення. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 2012. 53 – 62 с.
14. Горбунова Н. В. Лексична компетенція дітей дошкільного віку в сучасних дослідженнях. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. Вип.8. 2010. 85 –91 с.
15. Довженко Т. О. Роль ігор та ігрових прийомів в процесі формування лексики дітей із загальним недорозвиненням мовлення III рівня. *Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти*. Харків : ХНПУ 73л.. Г. С. Сковороди, 2020. 376 с.
16. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія : Навчальний посібник. Знання, 2010. 293 с.
17. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації. Суми: Сумський державний університет. 2011. 187 с.
18. Ласточкіна О. В., Пелипенко М. В. Особливості лексики у дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації*: матеріали III Всеукраїнської студентської наук.-практ. конференції (з міжнародною участю). ФОП Цьома С. П. Суми, 2019. 133–136 с.

19. Левицький В. Е. До питань про формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Актуальні питання корекційної освіти*: збірник наукових праць. 2015.
20. Лепеха Л.П., Городиська М.Б. Логопедичні ігри в корекційній роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. Львів-Дрогобич: Посвіт, 2014. 76 с.
21. Мілевська О. П. До питання формування зв'язних висловлювань в учнів із загальним недорозвитком мовлення. *Логопедія* : наук.-метод. журнал. 2011. №1. 45–51 с.
22. Мілевська О.П. Дослідження лексико-семантичних умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Педагогічні науки* : Збірник наукових праць. Херсон : Херсонський державний університет. 2017. Вип. LXXVIII. Т. 2. 86–91 с.
23. Молошна І.А., Ласточкіна О. В. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : матеріали V Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції. Суми, 2016. 119–123 с.
24. Олефір О. І. Корекція лексичної складової мовлення у молодших школярів із тяжкими мовленнєвими вадами на уроках читання. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2015. 17 с.
25. Опанасець Н. А. Розвиток фонематичних процесів у дітей з мовленнєвими порушеннями. *Таврійський вісник освіти*. 2015. 120-125 с.
26. П'яткова Н. Г. Формування граматичної будови мовлення в дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації* : матеріали I Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції. Суми, 2017. 99-102 с.
27. Петренко Н.В., Погосян А.Р., Перспективне планування корекційно-розвиткової роботи з дошкільниками із ЗНМ I рівня : Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський, 2018. 110 с.
28. Поліщук С. В. Рівні ЗНМ та їх загальна характеристика у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення : Збірник наукових праць

- Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. 2011. 286 – 293 с.
29. Рібцун Ю. В. Звукові намистинки. Формування мовленнєвої полікомпетентності дошкільників : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2015. 200 с.
30. Рібцун Ю. В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : програмно методичний комплекс. 2012. 258 с.
31. Синьов В. М., Матвєєва М. П., Хохліна О. П. Психологія розумово відсталої дитини : Підручник. Знання, 2008. 217 – 246 с.
32. Скрипченко О. В. Загальна психологія. Київ : Каравела, 2018. 463 с.
33. Соботович Є. Ф. Концепція стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку: Дефектологія. 2002. 2-7 с.
34. Соботович Є. Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: *Дефектологія*. 2002. 2- 4 с.
35. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Теорія і практика сучасної логопедії* : збірник наукових праць: Актуальна освіта, 2004. 7 – 35 с.
36. Тищенко В. В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 2013. 396–405 с.
37. Ткач О.М. Логопедія: формування семантичних полів слів у дітей з системними порушеннями мовлення : Монографія. Кам'янець-Подільський: ПП «Аксиома», 2019. 356 с.
38. Ткач О.М. Основні аспекти корекції системних порушень мовлення у дітей молодшого шкільного віку. *Педагогічні науки* : збірник наукових праць. Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2019. 154-162 с.
39. Трофименко Л. І. Теоретичні передумови формування морфологічних знань у школярів із тяжкими порушеннями мовлення. *Освіта осіб з*

особливими потребами: шляхи розбудови : зб. наук. праць, ТОВ Поліграф плюс, 2015. 160 – 165 с.

40. Трофименко Л. І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 104 с.
41. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. Актуальна освіта, 2007. 120 с.
42. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс, 2013. 108 с.
43. Трофименко Л.І. Механізми засвоєння лексико-граматичних одиниць мови учнями молодшого шкільного віку із нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення : *Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання*, 2013. С. 9-13.
44. Херсон 14. Крутій К.Л. Перспективно-календарне планування занять із навчанням мови і розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ «ЛПМ» ЛТД, 2005. 192 с.
45. Bohlmann N. L., Maier M. F., & Palacios N. Bidirectionality in self-regulation and expressive vocabulary: Comparisons between monolingual and dual language learners in preschool. *Child Development*. 2015. 86(4), 1094–1111 p.
46. Ratner N. First Language Acquisition. *International Encyclopedia of Education*. Elsevier. 2010. 375–381 p. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780080448947005078>
47. Tyshhenko V. V. Ijerarkhija fonematychnykh procesiv v ontoghenezi dytjachogho movlennja. *Teorija i praktyka suchasnoji loghopediji*. Vyp.4. Kyjiv : Aktualjna osvita, 2007. 3-18 p.